

Kes kellega kohut käis? Vallakohtuprotokollide analüüs

Kersti Lust

Tallinna Ülikool, Eesti demograafia keskus, Narva mnt 25,
10120 Tallinn; klust@tlu.ee

Siim Orasmaa

Tartu Ülikool, eesti ja üldkeeleteaduse instituut, Ülikooli 18,
50090 Tartu; siim.orasmaa@gmail.com

Maarja-Liisa Pilvik

Tartu Ülikool, eesti ja üldkeeleteaduse instituut, Ülikooli 18,
50090 Tartu; maarja-liisa.pilvik@ut.ee

Kokkuvõte. Artiklis kaardistatakse nelja Põhja-Eesti valla kohtulugude näitel vallarahva konflikte, selgitamaks, kes kellega, kui sageli ja mis asjus aastatel 1867–1891 kohtulaua ees käis, ning hindamaks, kui võrd kohtulembene Eesti külainimene oli. Kohtulugude sagedusanalüüs ja võrgustikuanalüüs kinnitavad, et kohtusse pöörduti harva ja juhuslikult: sõltuvalt vallast hages üks isik keskmiselt vähem kui 1,5 korda ja kostis 1,4–1,9 korda. Võrgustike struktuurid on pigem hajusad: korduvate konfliktide lahendamise asemel tegelesid kohtud pigem üksikjuhtumite ning paljude erinevate hagejate-kostjate paaridega. Sagedaste hagejate seas paistsid silma karja- ja poolmõisate pidajad, kõrtsmikud, vallaametnikud, üks mõisnik ja mõned talumehed.

Märksõnad: vallakohus, kohtumaterjalid, talurahvas, sotsiaallajalugu, võrgustikuanalüüs

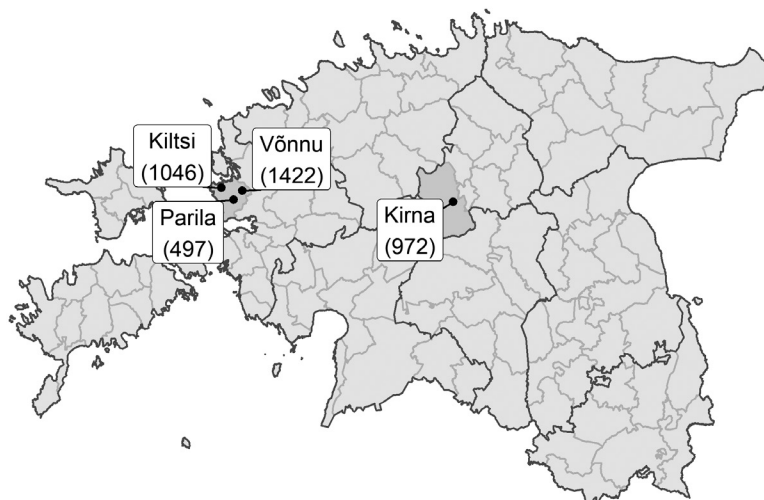
SISSEJUHATUS

Artikli eesmärk on vallakohtute protokollides esinevate isikute tuvastamise ja omavaheliste kohtuasjade hulga põhjal nelja valla näitel selgitada, kes kellega, kui sageli ja mis asjus aastatel 1867–1891 kohtulaua ees käis. Vallakohtus asjade klaarimine oli üks osa Eesti külarahva läbikäimisest, millele kvantitatiivse hinnangu andmiseks on muid süstemaatilisi allikaid raske leida. Kontaktid, mille olemasolu ja intensiivsust kirjeldada ja visuaalselt kujutada püüame, on küll kohtuvaidlused, ent üldjuhul tekkisid häired omavahelistes suhetes ikkagi olmesuhtluse pinnalt (töö-, rendi- ja krediidisuhted, kõrtsis ja laadal käigud) ning seega ei tuvasta me pelgalt küla riiukukkesid, vaid ka üldiselt aktiivsemaid isikuid (suuremad töö- ja laenuandjad, rendileandjad või -võtjad, sagedased kõrtsiskäijad jt).

Käsitluse aluseks on Rahvusarhiivi arendatud vallakohtute ühisloomerakenduses (<http://www.ra.ee/vallakohtud/>) transkribeeritud vallakohtute protokollid. Töö algmaterjaliga algas 2020. aasta sügisel, mil analüüsikõlblikke algandmeid oli väheste valdade kohta. Uurimiseks valisime neist neli, mille protokollid on säilinud pea kogu vaadeldava perioodi ulatuses ja täielikult sisestatud: Võnnu, Parila ja Kiltsi Ridala kihelkonnast ning Kirna Türi kihelkonnast (joonis 1).¹

19. sajandi teist poolt iseloomustanud pöördelised muutused mõisa ja talu suhetes ning külakogukonnas kulgesid vaadeldaval alal erineva kiirusega. Kogukondlik maajaotus kadus 1860.–1870. aastatel, kuid Kirnas jõuti 1870. aastate keskpaiku alanud kruntimistöodega lõpule alles kümme aastat hiljem.² Teorendi keelas Balti kindralkuberner küll 1868. aastast ära, kuid näiteks Võnnu ja Jõesse mõisas maksid talud mõisale renti osaliselt „abitegu“ tehes vähemalt 1870. aastate lõpuni.³ Mõnikümmend küla ääremaadel paiknenud vabadikukohtade pidajat õiendas oma kohustused mõisa ees vaid tööpäevadega. Osa rendirahast

- 1 Ka mitme väiksema valla protokollid on täielikult sisestatud, kuid neis polnud kohtul piisavalt juhtumeid, mida „seletada“. Seetõttu jäid kõrvale näiteks Ridala khk Kiideva ja Mäemõisa vallakohtu materjalid. Üks vallakohturingkond hõlmas mitme mõisa talupoegi. Võnnu vallakohus menetles Jõesse ja Võnnu mõisa, Kiltsi vallakohus Kiltsi, Asuküla ja Haapsalu kirikumõisa ning Parila vallakohus Parila, Käpla ja Ridala kirikuvalla talupoegade asju.
- 2 Kiltsi mõisa krundipiiridega kaardid pärinevad 1868. aastast (RA, EAA, f. 2486, n. 1, s. 3298). Võnnus toimus kruntimine 1879 (RA, EAA, f. 2486, n. 1, s. 3300, l. 168–173, Võnnu, Jõesse ja Kesivere mõisa hindamisakt, 1879). Kirna kohta vt: Ü. Tarkiainen. Talude päriseksostmine Türi kihelkonnas. – Türi: Kilde kihelkonna ja linna arengust, IV osa. Kuma, Paide, 2008, 64.
- 3 Kindralkubeneri korralduse kohta vt: Estländische Gouvernements-Zeitung, 25.03.1868; 06.05.1868; RA, EAA, f. 2486, n. 1, s. 3300, l. 168–173, Võnnu, Jõesse ja Kesivere mõisa hindamisakt, 1879. Terminit „abitegu“ kasutab hindaja von Maydell. Vaevalisest üleminekust raharendile vt: Läänemaa: Maateaduslik, majanduslik ja ajalooline kirjeldus 1. Toim. H. Haberman jt. EKS, Tartu, 1938, 302.

Aluskaart: ajalooline haldusjaotus kuni 1917. aastani (Rahvusarhiiv, Eesti Keele Instituut)

Joonis 1. Artiklis vaadeldavad vallad. Valla nime all on esitatud vallaelanike arv 1858. a revisjoni järgi*

* Parila kohturingkonna elanike arv võis olla suurem ja hõlmata ka Käblaküla, nt 1874. a elas ringkonnas ametlikult 550 revisjonihinge. Joonisel toodud arv ei sisalda Käblaküla, kus 1858. a revisjoni järgi elas 71 inimest

Allikas: RA, EAA, f. 1864, n. 2.X, s. 343, l. 13p–14; EAA, f. 1864, n. 2.X, s. 300, l. 7p–8, 19p–20, 77p–78, 121p–122, 198p–199, 231p–232; EAA, f. 1864, n. 2.X, s. 295, l. 26p–27

said talunikud loomade müügist, kuid Haapsalu läheduse tõttu levis laialdaselt teenistus väljaspool põllupidamist: käidi ehitustöödel ja vooris. Ridala kihelkonnas ärkamisajal valitsenud olud on pälvinud teravat kriitikat ajalehe Virulane veergudel: rentnikud pidavat mõisat „orjama“, mistõttu oma põllulapi jaoks jäävat nii vähe aega üle, et näljast ja puudusest polevat pääsu.⁴ Kõigis neljas uuritud vallas olid peremehed põhiliselt rentnikud. Käsiteldaval perioodil sai talude päriksostmine mõningase hoo sisse vaid Kiltsis, teistes tekkis pärisperemeeste kiht kas 1880. aastate lõpus või veelgi hiljem.⁵ Kruntimise tulemusena kujunesid talud küll üksteisest üsna sõltumatult toimivad majandusüksusteks, kuid uuritavates valdades visalt püsinud rendivahekord mõisaga ja Ridala kihelkonnas selle raames jätkunud mõisategu raskendasid vabanemist mõisa alt. Mõisaga jäid enim seotuks vabadikud. Rahvuslikust äratusest märksa rohkem köitis Ridala rahva meeli usuline ärkamine.

4 Virulane, 06.07.1882. Nälja ja puuduse all peetakse silmas jätkuvat sõltuvust magasilaenudest.

5 Kiltsis (ühendatud Parilaga) osteti 1871.–1883. a-ni 13 talu; Võnnus 1879 kolm talu ja rohkem uuritaval perioodil talukohti ei ostetudki. Kirnas osteti esimene talu 1873, kuid järgmised alles 1888: RA, EAA, f. 2486, n. 1, s. 1283; EAA, f. 2486, n. 1, s. 1433; EAA, f. 2486, n. 1, s. 1434.

Vallakohtuprotokolle on ajaloolases uurimistöös eksploateeritud ohtralt, nii vallaasutuste endi toimimise ja arengu iseloomustamiseks⁶ kui ka mitmete külaühiskonna tavapärase või varjatud tahkude tutvustamiseks,⁷ kuid elanike omavaheliste suhete kaardistamiseks pole neid varem kasutatud. Vaatluse alla tulevad nii vallasised kui ka üle valla- piiride ulatunud kontaktid. Kuna kohut peeti elukohajärgselt, siis piiri- ülelestest konfliktidest saame kaasata sellised juhtumid, kus kostja elas mõnes uuritavas vallas. Esmalt uurime, kas kohtulaua ees käisid paljud ja pigem juhuslikult või käis seal väike, ent aktiivne kontingent korduvalt ning sarnastel asjaoludel. Oletatavasti erinesid mustrid sõltuvalt valla asukohast, elanikkonna suuruselt, mõisa-talu suhetest, külasarase ja ühismaade olemasolust jpm asjaoludest. Üldistatult võib küsida, kas eesti külamees oli kohtulembene, oma õiguse kangekaelne taganõudja või mitte ning kui levinud oli n-ö Andrese ja Pearu moodi protsessimine, nii et eri kohtuasjades figureerivad korduvalt ühed ja samad isikud. Oluline on ka jälgida, kes esines kohtus pigem hageja, kes kostjana; kas külas tuli ette sarikaebajaid või -kaebealuseid ning kui jah, siis kes nad olid. Ametist tulenevalt figureerisid sarikaebajatena vallaametnikud, kuid uurimist väärib, kui palju pöördusid vallakohtusse mõisavalitsus ja majanduslikult aktiivsemad tegelased, nagu kõrtsmikud, kaupmehed ja karjamõisate rentnikud. Võib arvata, et metsarikastes kohtades pöördusid sageli kohtusse politseijuurdluste algatamiseks metsnikud. Kohtus käimise sageduse põhjal saab iseloomustada ka naise ühiskondlikku positsiooni – astusid nad kohtulaua ette kaebealustena või ka kaebajatena, et endale õigust nõuda?

VALLAKOHTU KOMPETENTS

19. sajandi jooksul teisesid nii vallakohtu funktsioonid kui ka küla-elanike suhtumine kohtusse. Lõuna-Eestis teostasid sajandi algus- kümnenditel ellu kutsutud vallakohtud valla territooriumil kohtu- ning lihtsamaid politsei- ja haldusfunktsioone 1866. aastani, mil nende pädevusest eraldati haldus- ja majandusasjad ning nad jätkasid põhili- selt kohtuasutustena. Tegeleti nõuete, vaidluste, abielu-, pärandus- ja

6 A. Traat. Vallakohus Eestis. Eesti Raamat, Tallinn, 1980; Vald: Talurahva omavalitsus 1866–1918. Koost. Ü. Tarkiainen. Rahvusarhiiv, Tartu, 2021.

7 J. Kahk. Moraalipildikesi Eesti külast. – Looming, 1972, 6, 1006–1017; M. Kaaristo. Peksmine ja lõõmine Eesti külas 1868–1911 Nursi vallakohtu protokollide näitel: Õigusetnoloogiline perspektiiv. – Mäetagused, 2004, 27, 31–46; A. Kalkun, K. Lust. Külahoord folkloori ja kohtumaterjalide peeglis. – Keel ja Kirjandus, 2021, 3, 187–210.

hoolekandeküsimuste ning väiksemate politseiasjadega, testamentide ja lepingute kinnitamisega ning kohtuotsuste täideviimisega tsiviil- ja väiksemates politseiasjades. Politseiasjad ehk tollases kõnepruugis „politseisüüd“ olid heakorravastased vähetähtsad kuriteod (nn üleastumised), mis ei kuulunud karistamisele kriminaalkohtu kaudu. Põhja-Eestis pärisorjuse kaotamise seadusega vallakohtud likvideeriti ja nende asemele loodi rüütelkonna liikmest mõisaomaniku eesistumisel tegutsev kogukonnakohus ehk kihelkonnakohus. Põhja-Eestis taastati vallakohus 1. oktoobril 1866 jõustunud Balti kubermangude vallaseadusega.⁸

Õigusemõistmist reguleerisid talurahvaseadused. Talurahvaga seotud tsiviilõiguslikes küsimustes, mida talurahvaseadused ei normeerinud, tuli lähtuda Balti eraseaduse (avaldati 1864, jõustus 1865) vastavatest maaõiguse osadest.⁹ Muidugi ei maksa arvata, et asjad ainult seadusetähe järgi käisid. Vahel selgus kohtute revideerimisel, et kohtuliikmed seadust „väga vähe tunnevad“ või lugesdagi ei osanud.¹⁰ Vallakohtu istungeid protokollis kirjutaja ja kohtuasja ülesmärkimise kord oli ettekirjutustega täpselt paika pandud. Vallakohtu protokollides fikseeriti ka erinevat sorti korraldused, teadaanded ja hoiatused; tulekahjude, mõrvade, suuremate varguste jms üleandmine kõrgematele politseiasutustele ja kohtutele; teiste kohtute poolt mõistetud otsustest teatamine. 1889. aasta reformiga kehtestatud uue asjaajamiskorra tulemusena kadusid 1890. aastal käibelt protokolliraamatud ja kohtuasjade kohta hakati pidama eraldi toimikuid.

1860. aastatel mõisa järelevalve peaaegu lakkas. 1860. aasta talurahvaseaduse järgi polnud kohtuotsuste jõustumiseks ja täideviimiseks enam vaja mõisniku (s.o mõisaomaniku või tema puudumisel -rentniku või -valitseja) kinnitust¹¹ ja 1866. aasta vallaseadusega jäi mõisnik ilma õigusest kohtuliikmeid ametisse kinnitada.¹² Lõuna-Eestis oli 1860. aastate keskpaigani ja kohati hiljemgi vallakohtus mõisa käepikenduseks kirjutaja, kuna seda ametit täitis tavaliselt opman.¹³ Parima seadusetundjana oli tal kohtus tooniandev ja suunav mõju.¹⁴ Juhan Liiv on opmanit

8 Kohanemine vallakohtutega võttis Põhja-Eestis aega ja juhtus ka nii, et kohus käis küll koos, kuid arutamiseks esitati vaid mõni üksik asi aastas.

9 Provincialrecht der Ostseegouvernements 3: Th., Liv-, Est- und Curländisches Privatrecht. St. Petersburg, 1864 Einleitung, Art. XII.

10 E. Hiio. Vallakohtute asutamisest Eestimaa kubermangus. – Ajalooline Ajakiri, 1998, 3, 87.

11 A. Traat. Vallakohus, 143; T. Anepaio. Vallakohus – kas ainult talurahva kohus? – Ajalooline Ajakiri, 2007, 3–4, 360–361.

12 Liiwlandi Marahwa Säedus. Tartolinan 1820, § 101; Liiwlandima Tallorahwa Seäduse-ramat. Tartu, 1850, § 371; Livländische Bauer-Verordnung, am 13. November 1860 Allerhöchst bestätigt. Riga, 1861, § 329. Mõisniku sekkumist kohtupidamisse see siiski täielikult ei välistanud, sest politseiasjades oli mõisal olnud kogukonna üle suur võim: E. Hiio. Vallakohtute asutamisest, 85.

13 K. Lust, T. Tärna. Valdade iseseisvumise raske algus: Vallakirjutajad 1866–1891. – Tuna, 2021, 3, 10–32.

14 A. Traat. Vallakohus, 127, 164–165, 212.

kirjeldanud kui „otsusetegijat, ülekuulajat ja maksmapanijat“;¹⁵ eeskätt kehtis see mõisa huve puudutanud juhtumite kohta. Põhja-Eestis jäi vallakohtute kaotamise tõttu opmani võimutsemise ajastu ära ning kui kohtud 1866. aastal taastati, võtsid kirjutaja positsiooni tavaliselt sisse vallakoolmeistrid.

Vallakohtus suhete klaarimine muutus aja jooksul üha tavalisemaks, kuid piirkondlikud ja lokaalsed eripärad püsisid visalt. Protokollide põhjal näib, et 19. sajandi esimesel poolel pöördusid külaelanikud vallakohtusse väga harva, kuna võimudelt abi ja vahenduse otsimine polnud külarahva „solidaarsusega“ kooskõlas.¹⁶ Ka hilisemal ajal on kostjad nii mõnigi kord väljendanud pettumust selle üle, et laenu tagastamist või kahju hüvitamist kohtu kaudu nõuti. Kõnekalt ilmestab seda hoiakut Kilti kohtukirjutaja Jaan Grünäri¹⁷ ja Reinut Karmi sõnelus, kus viimane pani koolmeistrist kirjutajale pahaks, et see utsitab inimesi hagama, selmet „head nõu anda“ ja keelata kohtus käimist. Grünär väitis enda kaitseks, et selgust saab vaid kohtus: „ma muud nou ega selgust ma-peal ei tea, kui johatan kohtu“.¹⁸ Senikaua kui vallakohus tegutses mõisavalitsuse järelevalve all, ei tundnud külaelanikud selle vastu nähtavasti ka suurt usaldust. Juhtumite vähesust seletab kohati asjaolu, et protokolliraamatuid peeti lohakalt.

Üldiselt arvatakse, et kui vallakohus 1860. aastate keskel mõisa alt iseseisvus, kujunes sellest ajapikku Eesti küla „harjumuspärane ja loomulik koostisosa“, kus klaariti omavahelisi suhteid ja arutati üleastumisi.¹⁹ See protsess kulges üle Eesti ebaühtlases tempos, olles kiirem Lõuna-Eestis, kus vallakohtud olid järjepidevalt tegutsenud.²⁰ Siiski ei maksa arvata, et tülisid tavaliselt kohtus seletati; näiteks on leitud, et peksmisjuhtumite kohtusse lahendada viimine oli suhteliselt marginaalne nähtus ja pigem klaariti need ära omavahel.²¹ Huvitav, ent veel uurimata küsimus on see, kuidas mõjutas vallakohtust läbi käinud politseiasjade arvu külaühiskonna sotsiaalse kontrolli lõdvenemine.

15 J. Liiv. Vari: Lugu lähemast minevikust. Mixi Kirjastus, Tallinn, 2002, 39.

16 J. Kahk. Murrangulised neljakümnedad. Eesti Raamat, Tallinn, 1978, 38.

17 RA, EAA, f. 1249, n. 1, s. 163, snd 1.02.1840 Kiltis.

18 RA, EAA, f. 2826, n. 1, s. 1, lk. 25, Kilti vallakohtu protokoll, 03.12.1873.

19 K. Must. Tori vallakohtu protokollid ajalooallikana. – Ajalooline Ajakiri, 1998, 3, 106.

20 Reformile eelnenud ajal erinesid Lõuna-Eesti vallad ja mõisatüübid juhtumite sageduselt suuresti: A. Traat Vallakohus, 204–207.

21 M. Kaaristo. Peksmine ja löömine, 31–32.

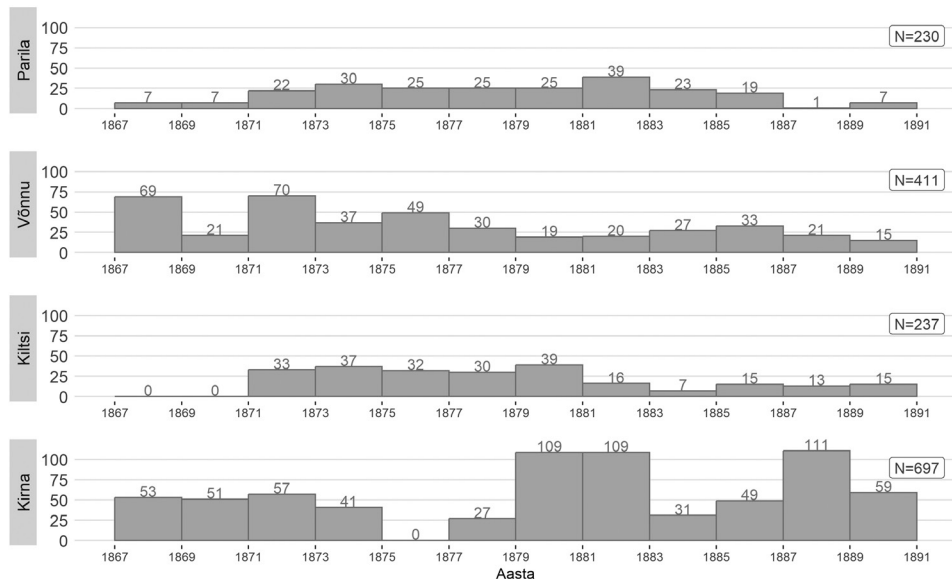
ALLIKAD JA METOODIKA

Digiajastule iseloomulikult on käesoleva töö uurimismaterjal hangitud masinloetaval kujul ning ka osa analüüsitulemusi on esitatud modelleeritult ja visualiseeritult. Allikatekstide eeltöötus arvutustabelis, sh üleliigse informatsiooni eemaldamine ja andmete – isiku- ja kohanimed, isikute soo ja ameti ning teemagrupi – lisamine, ühtlustamine ja kodeerimine on tehtud käsitsi. Peamiselt hõlmas andmete eeltöötus hagejate ja kostjate tuvastamist ning nendevaheliste suhete kodeerimist.

- a) Üleliigse informatsiooni eemaldamise käigus jäeti välja: protokollid, kus kohus midagi ei arutanud (kord nõudis ka nende kohtupäevade kohta protokollide vormistamist);²²
- b) jätkuprotokollid, kus sama kaebust edasi menetleti;
- c) pereliikmete omavahelised (s.o vanemate-lastete ja õdede-vendade) hagid ja lepingud; analüüsi on aga kaasatud lapsendamised, mis tähendas suhte loomist perekonnavälise inimesega;
- d) riiklike ja kogukondlike maksude (tee-ehitus, kool) sissenõudmine ja passide väljastamine; õnnetusjuhtumite registreerimised; analüüsi on jäetud aga maksuvõla või passita eemalviibimise pinnalt tekkinud tülid (vastuhakkamised või käsu täitmata jätmised), magasilaenude ja -võlgadega ning valla antud laenudega seonduv;
- e) protokollid, kus isikunimed puuduvad (mõisapolitsei käsud küladele, kõigi rentnike või tervete külade nimel või nende vastu esitatud hagid, nt Pala küla peremeeste vastu) või kus kaebealuseid oli üle kümne;
- f) mõisa teadaanded renditingimuste muutmise ja talude müükipaneku kohta.

Mitteasjakohaste ja puuduliku informatsiooniga protokollide (eelnevas loetelus peamiselt punktides a ja b ning osalt ka punktis d toodud põhjustel) väljasõelumise järel jäi 3336 protokollist analüüsiks 1575, kusjuures eemaldatud protokollide osakaal varieerub tublisti: 17%-st Kirnas 74%-ni Parilas. Üle poole protokollidest jäi kõrvale ka Kiltsis (65%) ja Võnnus (57%). Analüüsitavate kohtuprotokollide ajalist jaotumist illustreerib joonis 2.

22 Nt Kiltsis 10.05.1880: „Ette ei tulnd ühtegi kohto asjo selletada, kohto mehed pidawad issekeskis arro et enni mitte aia wiitmissek kokko tulla, kui kaebtussi on, ja siis Kirjotaja sadab käsk kokko tullemissek.“

Joonis 2. Protokollide ajaline jaotumine valdades

Ajatelg on jagatud kaheaastasteks vahemikeks, kusjuures x-teljel esitatud aastaarvud kuuluvad nendest vasakule jäävasse vahemikku (nt aastatest 1870–1871 on analüüsi kaasatud 51 Kirna vallakohtu protokoll)

Andmete eeltötluse keerulisim etapp oli koha- ja isikunimedede kodeerimine. Protokollides pole alati märgitud isiku päritolualda (eriti kostjate puhul) ega elukohta (asustusüksust). Asustusüksuse (talu, kõrts, vabadikukoht, karjamõis, mõis jt) väljaselgitamine aga lihtsustab oluliselt isikute kindlakstegemist. Kohtu tööprintsüüpidest tulenevalt võime oletada, et enamik kostjatest olid kohalikud, kuid näiteks kõrtsikaklustest võttis osa ka võõraid ja läbisõidul inimesi. Ka mõne kahjutasunõude puhul jääb ebaselgeks, kelle loomad rikkusid hagejate maid. Elukohavalla saab tuletada teiste juhtumite järgi, kui isik esineb protokolliraamatus korduvalt ja teisel on vald märgitud; samuti aitavad elukohta täpsustada rahvastikuloo allikad, nt koguduse personaalraamatud ja vallaelanike nimekirjad.²³ Kohalikke ja võõraid saab eristada ka juhtumi sisu, omavahelise seose ja mainitud ameti põhjal (mõisatööline, talusulane jne).

Isikunimedede kodeerimisel valmistas raskusi isikusamasuse tuvastamine, mis oli eriti keeruline sagedamini esinevate eesnimedega meeste puhul, nagu Jüri, Hans, Jaan ja Juhan, ning ka ilma perekonnanimeta isikute puhul (lisanimeks talunimi).²⁴ Samanimelisi naisi kohtab protokollides harva ja perseose, talunime vm protokollis esineva tunnuse järgi

²³ Personaalraamatute ülesehitus järgis mõisa piire.

²⁴ Nt Võnnus Kirikumäe tüdruk, Krusiaugo poiss, kaks Liko meest, Vainu sauna Anna, Sepa Jaan, Tänavä Ado, Kõmmi Jüri jt.

on võimalik isikusamasust lihtsamini tuvastada kui meeste puhul. Samanimelised mehed on saanud sama koodi, kui neid on nimetatud sama ametiga ja/või seostatud sama talu või külaga, kui nad on käinud samade isikutega korduvalt kohut vms.²⁵ Kui ühtki muud isikut tuvastada võimaldavat tunnust peale nime protokollis ei esine ja personaalraamatu järgi elas samas mõisas kaks või enam täisealist nimekaimu, siis on kõigile samanimelistele, ent identifitseerimata isikutele antud sama kood, mis võimaldab neid vaadelda teistest, s.o tuvastatud isikutest eraldi.

Kodeeritud on seitse ametit: vallaametnik;²⁶ kõrtsmik; karjamõisa rentnik või valitseja (joonistel „karjamõis“); metsavaht; mõisnik, mõisarentnik, -valitseja või -politsei (joonistel „mõis“); mõisaametnikud, nt aidamees või kubjas; koolmeister. Sellegi tunnuse kodeerimine pole probleemitu, sest protokollides pole sotsiaalne seisund²⁷ või amet sageli märkimata mitte ainult talumeeste, vaid ka muude ametite puhul (eriti kostjatel). Puuduv tunnus on juurde lisatud näiteks neil juhtudel, kui ühel ja samal isikul on sama amet märgitud kahel eri aastal: kõigil sellesse ajavahemikku jäävatel juhtudel pidas isik ilmsesti sama ametit. Järgnevas käsitluses tähistatakse sõnaga „talumees“ kõiki talupojaseisusest mehi, kes polnud vallaametnikud, mõisarentnikud või -sundijad, kõrtsmikud, poodnikud, metsavahid või koolmeistrid (vt eelnev ametite loetelu). Kui vallaametnik polnud kohtus ametiülesannetega seondult, vaid eraasjus, on ta aga liigitatud samuti talumeeste kategooriasse.²⁸

Kohtus käimise põhjused on grupeeritud kolme rühma: (1) varalised tehingud, rendisuhted ja kahjutasu (joonisel „varaasjad“),²⁹ (2) töösuhted ning (3) üleastumised ja süüteod (joonisel „üleastumised“).³⁰

Lisaks omavaheliste kohtuskäikude osakaalu kirjeldamisele ning seostamisele osapoolte individuaalsete tunnustega (nagu sugu, amet ja päritolu) rakendatakse töös võrgustikuanalüüsi.³¹ Laiemas tähenduses nimetatakse võrgustikuanalüüsiks selle osaliste vaheliste sidemete

25 Nt Vönnus Aruvere Hans > Aruvere peremees Hans Arro; Soone Jaan > Jaan Jög, Liko Mihkel > Mihkel Lik (Ridala koguduse personaalraamatu järgi elas samanimelisel vabadikukohal).

26 Vallatalitaja, -politsei, -kohus, talitaja abi, külatalitaja, magasiülevaataja.

27 Protokollide pidamise korra järgi tuli protokolli märkida iga hageja ja kostja sotsiaalne seisund: K. Must. Tori vallakohtu, 94.

28 Näiteks kui vallakirjutaja oli esitanud hagi ametiülesannete väliselt, on see analüüsi kaasatud kui talumehe hagi.

29 Liigitamine pole alati lihtne. Näiteks vallaslaste juhtumid, kui vallapolitsei vanemaid noomis, on liigitatud üleastumiste alla, seevastu elatisenõuded varaliste suhete alla. Varaliste suhete alla on liigitatud ka lapsendamised ja toitja määramised.

30 Teemaatilise jaotuse puhul on ühisloomes märgitud teemasid kontrollitud ja parandatud. Osa juhtumeid liigitub kahe kategooria alla korraga (joonis 3).

31 Kahjuks ei võimalda puudulik andmestik kaebajate ja hagejate staatuse kohta süstemaatiliselt uurida seoseid indiviidi sotsiaalse staatusega (peremees-vabadik-talusulane-mõisatöeline). Külarahvast kõrgemale tõusnud vahekihid (kõrtsmikud, karja-, kõrval- ja poolmõisa rentnikud jt) joonistuvad nii andmetes kui ka uurimuses siiski selgelt välja.

süsteemi uurimist.³² Võrgustikuanalüüsi saab rakendada nii koos töötavate kui ka omavahel võistlevate isikute või koosluste uurimiseks. Võrgustiku osalised võivad olla nii üksikindiviidid kui ka ettevõtted, asutused, ühendused jms. Seega on võrgustikuanalüüs kasutatav eri tasandil, üksikisikust organisatsiooni ja riigi tasandini välja.

Sotsiaalseid võrgustikke analüüsitakse põhiliselt eesmärgiga selgitada, mil määral mõjutavad erinevad võrgustikustruktuurid ja nende kooslus võrgustiku liikmete sotsiaalse käitumise varieerumist ja muutumist. Väga oluliseks peetakse võrgustike struktuuri, tekkemehhanismide ja eri sorti suhete osatähtsuse varieerumist ajas ja ruumis. Võrgustikega tegelevad ajaloolased soovivad muu hulgas selgitada nii moderniseerumise mõju sotsiaalsetele suhetele kui ka vastupidi – sotsiaalsete suhete pärssivat või soodustavat mõju arengutele ühiskonnaelu eri valdkondades, nagu suutsid seda edukalt näidata juba mitmed juhtivad mikrojälolased ilma ajaloolist võrgustikuanalüüsi kasutamata.³³ Ajalooline võrgustikuanalüüs toob uurimismaterjalist välja aga ka selliseid keerulisi mustreid ja struktuure, mida traditsiooniliste allikakriitiliste analüüsimeetoditega ei pruugi märgata.³⁴ Neid võimalusi on kasutatud muu hulgas näiteks ühiskondlike suhete, intellektuaalse suhtluse, majanduse, kaubanduse, aga ka võimu ja sugulussuhete ajaloo uurimiseks.³⁵

Siinses töös kasutame võrgustikuanalüüsi vallakohtuproto-kollides esinenud hagejate-kostjate vahelistest suhetest moodustuvate struktuuride ja nende omaduste uurimiseks. Eeskätt huvitume sellest, kas võrgustiku moodustavad pigem osalised, kes omavahel sageli kohut

- 32 M. Mets, K. Praakli. Suhtlusvõrgustikud võrkeste keelelise käitumise tõlgendajaina. – Keel ja Kirjandus, 2007, 10, 799–817.
- 33 C. Lemerrier. Formal Network Methods in History: Why and How? – Social Networks, Political Institutions and Rural Societies. Ed. by G. Fertig. Brepols, Turnhout, 2015, 281–310.
- 34 M. Tamm, H. Pagi. Digiajaloo ja -arheoloogia uurimismeetodid. – Kuidas mõista andmestunud maailma? Metodoloogiline teejuht. Toim. A. Masso, K. Tiidenberg, A. Siibak. Tallinna Ülikooli Kirjastus, Tallinn, 2020, 415–416. Hea ülevaate võrgustikuanalüüsi kasutusvõimalustest annab: K. Davison. Early Modern Social Networks: Antecedents, Opportunities, and Challenges. – American Historical Review, 2019, 124, 2, 456–482.
- 35 Sugulussuhete uurimisest vallaelanike ja taluelanike vahel Riia linnamõisa Piņķi näitel vt: C. Wetherell. Historical Social Network Analysis. – International Review of Social History, 1998, 86, 125–144; C. Wetherell, A. Plakans, B. Wellman. Social Networks, Kinship, and Community in Eastern Europe. – The Journal of Interdisciplinary History, 1994, 4, 639–663. Vt ka B. Wellman, C. Wetherell. Social Network Analysis of Historical Communities: Some Questions from the Present for the Past. – The History of the Family, 1996, 1, 97–121. Ühiskondlike liikumiste kohta vt: T. Lintunen, K. Elo. Networks of Revolutionary Workers: Socialist Red Women in Finland in 1918. – International Review of Social History, 2019, 2, 279–307. Võrgustikuanalüüsi rakendamise ajaloo uurimisel vt: G. Fertig. Rural History and the Analysis of Social Relations. – Social Networks, Political Institutions and Rural Societies, 13–29. Viimati viidatud kogumikku koondatud uurimused eritlevad suhtlusvõrgustike võimalikku majanduslikku kasu, sotsiaalse kapitali (võrgustikku vaadeldakse kui sotsiaalset kapitali) majanduslikuks kapitaliks muundamist soodustavaid tegureid ning poliitiliste ühenduste teket sotsiaalsete võrgustike baasil.

käisid, mõned üksikud kesksed osalised, kes sattusid kohtupinki paljude eri isikutega, või on võrgustik suhteliselt juhuslik, hõlmates paljusid erinevaid hagejate-kostjate paare. Ehkki oleme kaasanud oma analüüsi ka ajatelje, ei vaatle me siinses artiklis niivõrd võrgustike muutumist ajas (tuntud ka kui ajaline võrgustikuanalüüs ehk *temporal network analysis*), vaid kasutame ajadimensiooni pigem illustratiivsetel eesmärkidel.

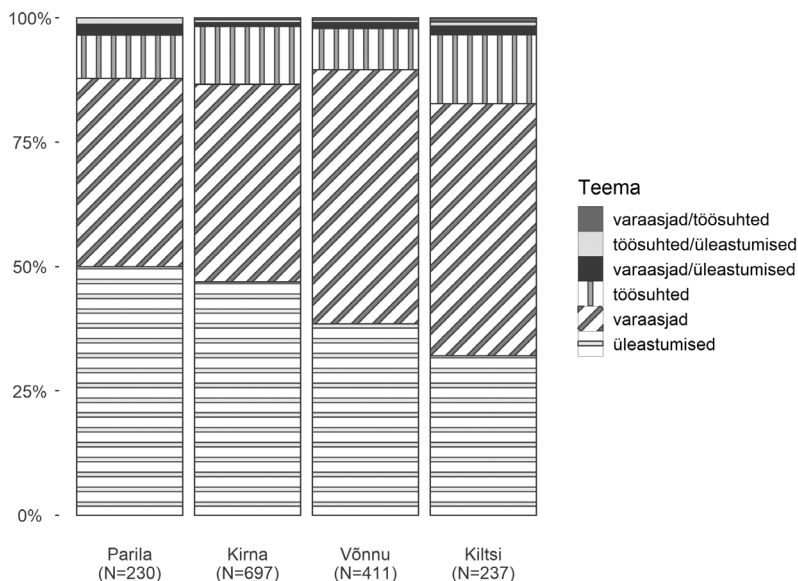
TALUPOJAD KULUTASID KOHTUUKSI HARVA

Vallakohtus käidi kõige harvem klaarimas töösuhteid, kõige sagedamini aga arutati seal varguste, vastuhakkamiste, allumatuse, solvamiste, löömiste jms-ga seonduvat, kuid üleastumiste osakaal erines vallati.³⁶ Kui Parilas moodustasid need poole ja Kirnas ligemale poole juhtumeist, siis Kiltsis vaid pisut üle kolmandiku (joonis 3).³⁷ Võnnus tekitas palju tüli traditsiooniline maakasutuskord ühiste heina- ja karjamaade ning karjateedega.

Teisest vallast pärit hagejad kaebasid umbes pooltel juhtudel eri sorti pahategude üle, kuid pilt on vallati kirju. Kui Parilas ja Kirnas tekkisid uuritavad suhted mittekohalikega enamjaolt üleastumiste ja süütegude pinnalt, nagu näitab kohtuasjade temaatiline liigitus ka üldisemalt, siis Võnnus oli see nii vaid kolmandikul, Kiltsis veidi enam kui kolmandikul juhtudest. Võõrana oleme identifitseerinud umbes iga kaheksanda hageja ning selles aspektis on erinevus valdade vahel oodatust väiksem, ehkki need erinesid suuruselt, asukohalt ja majandusliku arengutaseme poolest. Loetletud tegurid pidanuks oluliselt mõjutama vallaelanike kontaktide tihedust väljaspool valda.

36 Tulemused ei ole võrreldavad Reeli Ziuse omadega, sest siinses artiklis on kasutatud kontaktide uurimise jaoks selekteeritud protokolle; Zius arvutas juhtumite temaatilise jaotuse kolme valla protokollide üldmassiivi põhjal: R. Zius. Pärnumaa vallakohtute 1870.–1880. aastate protokollid ajalooallikana. Magistritöö. Juh. A. Must. Tartu Ülikool, Tartu, 2002, 46 (käikiri TÕ raamatukogus).

37 Erinevused ühelt poolt Kiltsi ja Võnnu ning teiselt poolt Kirna ja Parila üleastumisi ja varaasju (aga mitte töösuhteid) käsitlevate kohtulugude osakaaludes püsivad olulisena ka siis, kui võtta appi statistika ning ennustada kohtuloo kolme põhiteema (üleastumised vs. muud, varaasjad vs. muud, töösuhted vs. muud) esinemise tõenäosust valla kaudu logistiliste binomiaalsete segamudelitega, võttes arvesse juhuslike mõjudena ka individuaalseid hagejaid ja kostjaid. Kuna aga antud uurimuse peamiseks eesmärgiks on kaardistada kohtusuhete mustreid ja aktiivsemaid osalisi, mitte testida statistilisi hüpoteese, kasutame analüüsi ilmestamiseks edaspidi põhiliselt vaid suhteliste sageduste võrdlusi ning ei raporteeri statistiliste mudelite näitajaid. Mustrite valideerimine statistiliste mudelite abil ei oleks selles töös edaspidi kohane ka seetõttu, et kasutatud andmed on hajusad, tasakaalust väljas, enamik hagejatest-kostjatest esineb andmestikus vaid ühe korra ning kõigi tunnuste kombinatsioonide kohta pole andmestikus piisavalt näiteid, selleks et nende mõju (sega) mudelitega hinnata.

Joonis 3. Kohtuasjade liigitus teemagruppide kaupa. Sulgudes on uuritavate kohtulugude üldarv

Ehkki suurem osa hagejaist olid talumehed, sattus enamik neist kohtusse haruharva, vaadeldava perioodi jooksul ainult korra või paar. Üks talumehest hageja (v.a vallaametnikud ja -asutused) pöördus aastatel 1867–1891 kohtusse Kirnas keskmiselt 1,6; Parilas, Kiltsis ja Võnnus 1,4 korda.³⁸ Sagedasi, s.o viis ja enam korda hagenuid oli Kirna 312 mehe seas 17; neist pooled kuulusid küla saksikusse vahekihti (kaupmehed, kõrtsmikud, karjamõisa rentnikud, metsavaht). Korduvhagejate seas leiab ka koolmeister-vallakirjutaja (joonisel 5 koodiga 234), kes põhiliselt tegeles oma võlgade sissenõudmisega ega hagenud kordagi ametiülesannetega seenduvalt. Ka Kiltsis oli üks kahest korduvhagejast koolmeister-vallakirjutaja (koodiga 2050). Kirjutajana kaebas ta Reinut Karmi peale, kes ei tahtnud maksta protokolli tegemise eest ja teda kohtu ees halvustas.³⁹ Ametiülesannete väliselt andis Jaan Grünär üles vargusi, nõudis kahjutasu (sigade poolt ära söödud kartulite jm eest) ja kätte saamata palka ning kaebas ostetud hobusest ilmajäämise, koolimaade kasutamise ja joobnud külamehe sõimu üle. Teine Kiltsi vallakohtu sage külaline oligi nimetatud Reinut Karm (koodiga 2000), end peremehe kohalt Sündepää ja Tamma kõrvalmõisa rentnikuks ja lõpuks Topu kõrtsmikuks üles töötanud mees. Ehtsa uusrikkana ei peljanud ta ka

38 Keskmise arvutamisel on jäetud välja vallaametnikud, asutused ja mõisahärra (-politsei, -valitseja). Kiltsis algavad protokollid 1872. aastast.

39 RA, EAA, f. 2826, n. 1, s. 1, lk. 25, Kiltsi vallakohtu protokoll, 03.12.1873.

kohtuliikmetega ülbitseda. Tema suhtumist kirjeldab tabavalt väljavõte Kilti vallakohtu 1873. aasta 3. detsembri protokollist: „Kogokona kohus kutsub omma kohto toa au pärast weel Reinut Karmi ette ja ütleb, et Reinut Karm ei olle seadusse järele kohto ees seisnud, waid omma õigust waljuste karatsedes kohto meeste peale käega näidades et nemmad wait pidid ollema, sest temma ei kulata ühtegi mis kohtomehed moistwad. Selle ülle maenitses kogokonna kohto meheda, et temmal ni sugust wõimust kohtus ei pea ollema nende ülle kes laudas on [...]“⁴⁰

Kiltisiga sarnaselt leidis kaks sagedast hagejat ka väikeses Parilas ning sellest ligemale kolm korda suuremas Võnnu vallas.⁴¹ Parilas olid kohtulembesed Vanamõisa poolmõisa⁴² pidaja Johan Meedel (koodiga 3018) ja Reino peremees Rein Rein(t)s (3025). Võnnus vähemalt korra kohtusse pöördunud 212 talumehest hagesid viis või enam korda ainult väikekoha pidaja Jaan Jõg (Jök) (koodiga 1021) ja peremees Mihkel Lien (Liin) (1506). Jaan Jõg kraakles korduvalt vastastikku Kõnnu vabadiku Jaan Prussakuga; teineteiselt nõuti hobuste või lammaste tekitatud kahju hüvitamist. Kohtule naabrite kisklemine ei meeldinud ning 1878. aasta 27. novembri istungil otsustati karistada mõlemat osapoolt: „Et se kohtul awwalik on, et Soone ja Könno wabbad rahwas ikka teine teisega tüllis on igga tühja asja pärrast, selle pärrast teeb kohhos otsust, et mõllemad peawad trahwi alla jääma.“⁴³ Jõgi naist karistati ööpäevase aresti ja Prussakut 15 vitsahoobiga. Distsiplineerimine nähtavasti aitas, sest hiljem pole neilt teada ühtki hagi teineteise vastu.⁴⁴ Mihkel Lien hages mitme isiku vastu eri asjus. Kord ei tulnud külamehed appi maja ehitama, kord pages sulasest vend ära; külimehega läks lörri hobusevahetus. Paar korda langes ta heinavarguse ohvriks, üks külamees jättis söömale antud looma eest tasumata ning teine ei pidanud kinni tööhärgade vahetamise kokkuleppest.⁴⁵

Eelnevat kokku võttes võib tõdeda, et uuritud valdades polnud kohtus kemplemine enamikule meeltemööda, ent korra või paar pöördusid kohtusse sajad mehed. Ka kohus püüdis mõnikord ülemäärast omavahelest kisklemist ohjeldada, kuid nii jõuliselt nagu eeltoodud näites vabadike puhul vaevalt et jõukamate peremeestega oleks toimitud. Mitmed

40 RA, EAA, f. 2826, n. 1, s. 1, lk. 25–26.

41 S.o vallakohturingkonnas.

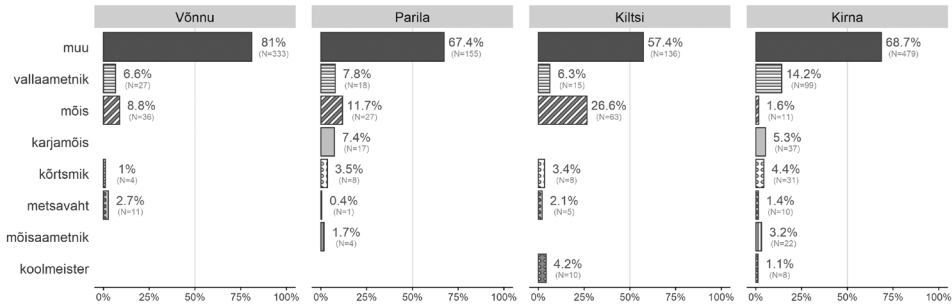
42 Endine karjamõis, mis 1867. a muudeti poolmõisaks.

43 RA, EAA, f. 1109, n. 1, s. 2, pag-ta.

44 Kokku jõuti kohtus käia vaid kolm korda, kaks korda hages Jõg ja korra Prussak. Kokku hages Jõg seitse korda, neist viiel juhul eri isikuid. Lisaks loomade tekitatud kahjudele, mis talle põhiliselt meelehärmi valmistas, käis ta kaebamas ka luhtunud ostutehingu ja saamata raha pärast.

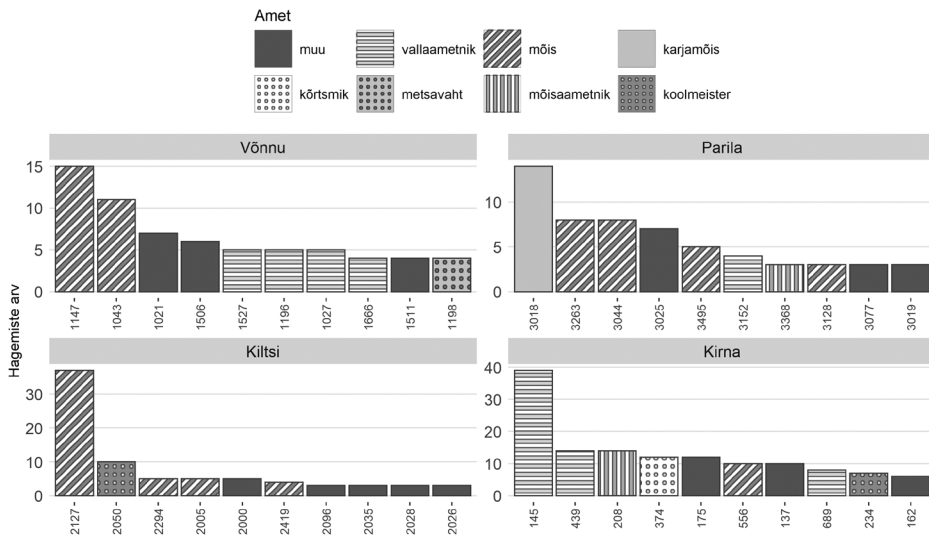
45 Mihkel Lieni nimelisi oli mitu ja mõnel juhul polnud (talü nime vms järgi) isikusamasust võimalik tuvastada.

matsirahva seast küla eliiti või mõisaladvikusse tõusnud mehed paistsid silma sagedaste kohtuskäikude poolest ja pole andmeid, et kohtumehed neid tagasi hoidnuks.⁴⁶

Joonis 4. Hagid esitajad ameti järgi, 1867–1891

Ühishagi esitasid tavaliselt sama ameti pidajad, v.a neljal korral, kui ühise hagi esitasid vallaametnikud või kõrtsmik talumeestega ning ühel juhul mõis talupoegadega

Joonis 5. Kiiltsi, Kirna, Parila ja Võnnu 10 sagedasemat hagejat ametite järgi

Viimaseid kohti kümne hulgas võib jagada mitu (sama ametiga) hagejat, kes kõik joonisele ei mahtunud

46 K. Lust, T. Tärna. Pärisperemees ja pärishärra moderniseeruvast Eestist: Kargova Fritz Karro ja Saverna Jaak Kissa. – Ajalooline Ajakiri, 2011, 3/4, 307–345; K. Lust, T. Tärna. Matsid mõisaladvikus: Eesti päritolu mõisavalitsejad ja -rentnikud ärkamisajal (II). – Tuna, 2023, 1, 38. Taevere mõisa rentnikuks end üles töötanud talumees Jaan Kuldkepp olnud protsessidega nii harjunud, et ütles: „Minul on ükskõik, kas ma istun kõrtsilauas või kohtulauas.” (Jaan Kuldkepi kroonika, <http://jupiter.aai.ee/~tarmo/txt/Kuld.html>, 03.08.2022)

Aktiivsed hagejad olid vallaametnikud ja -asutused ning mõis (mõisnik või mõisavalitseja) (joonis 4). Mõisnike ja opmanite hagid olid eriti sagedased Parilas (12%) ja Kiltsis (27%), ehkki võisid tulla suures osas ka ühelt ja samalt isikult (joonis 5). Kiltsi mõisahärra Karl von Hunnius (koodiga 2127) hages alailma. Kohtu kaudu edastas ta talupoegadele käske ja korraldusi ning nõudis sisse rendivõlgu ja teopäevi vabadikelt, saunikutelt ja talurentnikelt. Samuti kaebas ta rendilepingute ja korra- rikkumiste, töölepingust taganemise, varguste, mõisa loata raiutud puude jm asjus. Iseloomulik näide tema kohtulugudest on 1875. aasta 13. oktoobri kaebus Käeno Mari Tohmseni vastu, kes oli 1873. aastast saati mõisale võlgu hulga vabadikupäevi ega olnud ilmunud neid tegema ka kohtu käsu peale. Kohtulaua ees pöörutas vabadikunaine südikalt: „millas neid ollen teind, ärge seda mitte lootkegi, kes mo lapsed toitab? toitke mo lapsed siis teen, ja antke mulle süia?“.⁴⁷ Edasi selgub, et kohtu- mehed on manitsenud naist niisugust juttu mitte ajama, kuna mõlemad lapsed saaks tööle panna, ning lubanud valla poolt magasivilja, kui laste kooliskäimise pärast leivapuudus majas. Ühtlasi nõudis kohus võlas ole- vate päevade äraõiendamist trahvi ähvardusel, lisades juurde, et „kaua sinnoga ommetegi mängitakse“. Ehkki kohtutoast välja minnes olla Mari hoobelnud, et „Mis te siis võite mulle parrata!“, tegi ta trahvihirmus mõned päevad siiski ära. Kohtuloost nähtub ilmekalt vallakohtu roll nii lepitajana kui ka mõisa abistajana talupoegade sundimisel. Osalt just sel eesmärgil vallakohtud 19. sajandi algul sisse seatigi ning ka 1866. aasta reform ei suutnud seda väärata sellistes mahajäänud kohtades, kus mõisa ja talurahva vahel kestsid edasi teoajale iseloomulikud suhted.

Sarikaebajate seas andsid tooni ka karjamõisa rentnikud, eriti Parilas. Nemad pöördusid kohtusse varguste, tasumata laenude ja ostude, töötülide, allumatuse ja löömise pärast. Väga sarnased põhjused viisid kohtusse ka kaupmehi ja kõrtsmikke. Seejuures ei kaevatud mitte ühe ja sama lohaka või vastalise töölise, kroonilise võlgniku või sarivarga peale, vaid üldjuhul iga kord erineva isiku peale. Kaebused johtusid laenu- ja rendisuhetest, tekitatud kahjust, vargustest, lohakusest, allumatusest, füüsilisest või verbaalsest vägivallast jms. Kaevati ka vallaametnike peale.

Tavaliselt sattusid talumehed vallakohtusse pigem kostja kui hage- jana, kuna seal arutati palju vallaametnike ja -asutuste ning mõnel pool ka mõisa kaebusi kohalike vastu. Käesolevas töös kasutatava klassifikat- siooni järgi olid esimesel juhul kohtupoolteks mitte kaks talumeest, vaid vallaametnik ja talumees. Suurimaks kärises vahe Kiltsis, kus kostjaid oli

47 RA, EAA, f. 2826, n. 1, s. 1, lk. 69–70.

1,7 korda rohkem kui hagejaid. Kiltsis oli mäletatavasti väga sagedaseks hagejaks mõisnik või opman. Kostjana tuli talumehe kohta keskmiselt Parilas 1,4; Kiltsis 1,6; Kirnas 1,8 ja Võnnus 1,9 juhtumit. Sarikaebaluseid (v.a vallaametnikud ja külakupjad), kel tuli kohtusse ilmuda viis või enam korda, oli enamasti märksa rohkem kui sarikaebajaid: Kirnas vastavalt 23 ja 16, Kiltsis 5 ja 2, Võnnus 25 ja 2. Vaid pisikeses Parilas külvati kaebustega üle ainult üks mees – Vanamõisa poolmõisa rentnik Kustas Pihelgas. Tema peale kaebasid töölised saamata palga, talumehed tasumata kauba ja võlgade, kõrtsmik härja müügist taganemise ning Vanamõisa omanik korratu majapidamise pärast. Pihelgas lasi rendikoha nii käest ära, et vara pillamise ja sõnakuulmatuse pärast läksid tema vastu kohtusse isegi tema enda vanemad, kelle nimel rendikontraht oli.⁴⁸ Kohtu manitsuse peale lubas poeg vanemate sõna kuulata.

Sageli kostjana kohtulaua ette mineku põhjused olid erinevad: mõni oli kõva rusikamees, söimaja või varas või kõike kolme kokku; mõni allumatu ja võlgnik; mõni jõukam põllumees või ettevõtja, kes andis paljudele tööd, ostis või vahetas kaupa, laenas raha jms; enamasti aga lihtsalt kogunes aastate jooksul mitmeid eripalgelisi juhtumeid. Viis või enam korda politseiasjus kohtusse kaebaluseks sattunuid oli väga vähe (Parilas 0,6%, Kiltsis 3,8%, Kirnas 7,5% ja Võnnus 8,8% kõikidest kostjatest). Märkimisväärne osa kostjatest oli seotud ühe üleastumise või süüteoga.⁴⁹

Üksikud sarikaebajad sattusid kohtusse ka kostjana vähemalt viis korda. Võnnus ja Kiltsis oli neid kummaski üks ja Kirnas kolm. Nende seas olid üks äpardunud ja mõni tegusam põllumees ning üks kõrtsmik. Võnnu mees Jaan Jõkiga on seotud vähemalt 17 kohtulugu. Nii nagu ta ise eri isikute vastu hages, kaebasid ka tema peale vallakohtusse eri isikud ja mitmel põhjusel (vt järgmine alajaotis). Paljude tülide allikaks nii Jõki puhul kui ka Võnnus laiemalt olid külade ühised heina- ja karjamaad: ühisheinamaadelt raiuti mõisa loata puid, heinamaavaht ei jõudnud heinavarastel silma peal hoida; küla loomad pääsesid karjase käest valla või olid aiad katki. Paemurru talust uude kohta asudes võttis Jõk kaasa sõnniku, aiavärvad ja hao, raius maha puud jms ning tagatipuks ähvardas ka uut rentnikku. Sedasorti konfliktid endise ja uue peremehe vahel muutusid Eesti külas sagedasemaks seoses talude päriksostmisega, ent polnud tundmatud ka rendiperemeeste vahetumise puhul.⁵⁰ Kiltsi sage-

48 RA, EAA, f. 2611, n. 1, s. 2, lk. 157–158, Parila vallkohtu protokoll, o8.03.1882.

49 Üleastumiste osakaal varieerub kostjate puhul vallati 42–63%. Üleastumiste alla kuuluvate tegude kohta vt lähemalt: A. Traat. Vallakohus, 193–200.

50 K. Lust. How Permanent Were Farms in the Manorial System? Changes of Farm Occupancy in the Nineteenth-century Russian Baltic Provinces of Estland and Livland. – *Continuity and Change*, 2020, 35, 221, 230–234.

dasest kaebajast ja kaebealusest Reinut Karmist oli eespool juba juttu. Kirnas kutsuti kostjana korduvalt kohtu ette peremees Mart Pass, kes edasipüüdliku mehena kasvatas lina ja omas hobujõul töötavat linalõugutusmasinat, andis ja võttis laenu, tülitseis sulasrahvaga ja sõneles kohaliku kõrtsmikuga. Jaan Loim tülitseis talusulasrahva ja karjapoisiga ning vallas teiste talumeestega, kelle juures tema loomad kurja käisid tegemas. Kõrtsmik Juhan Traugottil tekkis arvukalt konflikte nii oma klientide kui ka käealustega. Traugott ja Pass olid kõigi nelja valla peale suurimad teineteisega kohtus käijad, ent viiest omavahelisest kohtuloost ei piisa, et neid konfliktipaariks nimetada.

Neljast uuritavast vallast kolmes oli naised hagejate seas 11–14%, kuid Võnnus koguni 19%. Kostjate hulgas oli naiste osakaal vallati sarnasem, kõikides 10–15% vahel. Naisterahvaste kaebustest veerand olid esitatud teise naise peale. Valdav enamik naissoost hagejaid (186 naist 204st) esines uuritava veerandsajandi pikkuse perioodi jooksul kohtus kaebajana vaid korra, kolm korda pöördujaid oli vaid kaks. Ka kostjatena astusid naised kohtulaua ette harva ja juhuslikult. Pooled naiste hagedest liigituvad üleastumiste ja süütegude teemagruppi, st need olid seotud varguste või vägivallega (löömine, karvustamine, pigistamine, kividega loopimise, sõim jms). Korduvad kohtuskäijad tõstsid kaebusi erinevate olmeliste vahejuhtumite ja varaliste tehingute pärast. Nad kaebasid kätte saamata palga, pärandi, võla või ostuhinna üle, kokkuleppest või teenistusest taganemise, kartulipõllul käinud sigade ja varguse asjus; samuti enda või laste halva kohtlemise üle. Nii kaebuste arv kui ka kohtulugude sisu lubavad arvata, et naise positsioon võimaldas tal vajadusel kohtust teiste vallaelanike vastu abi otsida, kuid see ei tähenda, et ta polnuks alla surutud pere sees. Positsiooni täpsemaks hindamiseks oleks vaja välja selgitada kaebajate perekonnaseis ja sotsiaalne staatus. Eeldatavalt ajasid kohtus asju põhiliselt vallalised ja lesed, perenaised aga abikaasa äraolekul. Perekonnastaatus oli osaliselt seotud positsiooniga tööturul. Taluteenijad olid kõnealusel perioodil sageli vallalised ja töösuhetest võrsunud ebakõlad tekitasid vajaduse kohtusse pöörduda. Uuritava piirkonna puhul peab aga arvestama, et palgalist tööjõudu kasutasid talud siin märksa vähem kui näiteks Lõuna-Eestis ja naiste positsiooni saaks põhjalikumalt iseloomustada sealsete kohtuprotokollide põhjal.

HÕREDAVÕITU VÕRGUSTIKUD

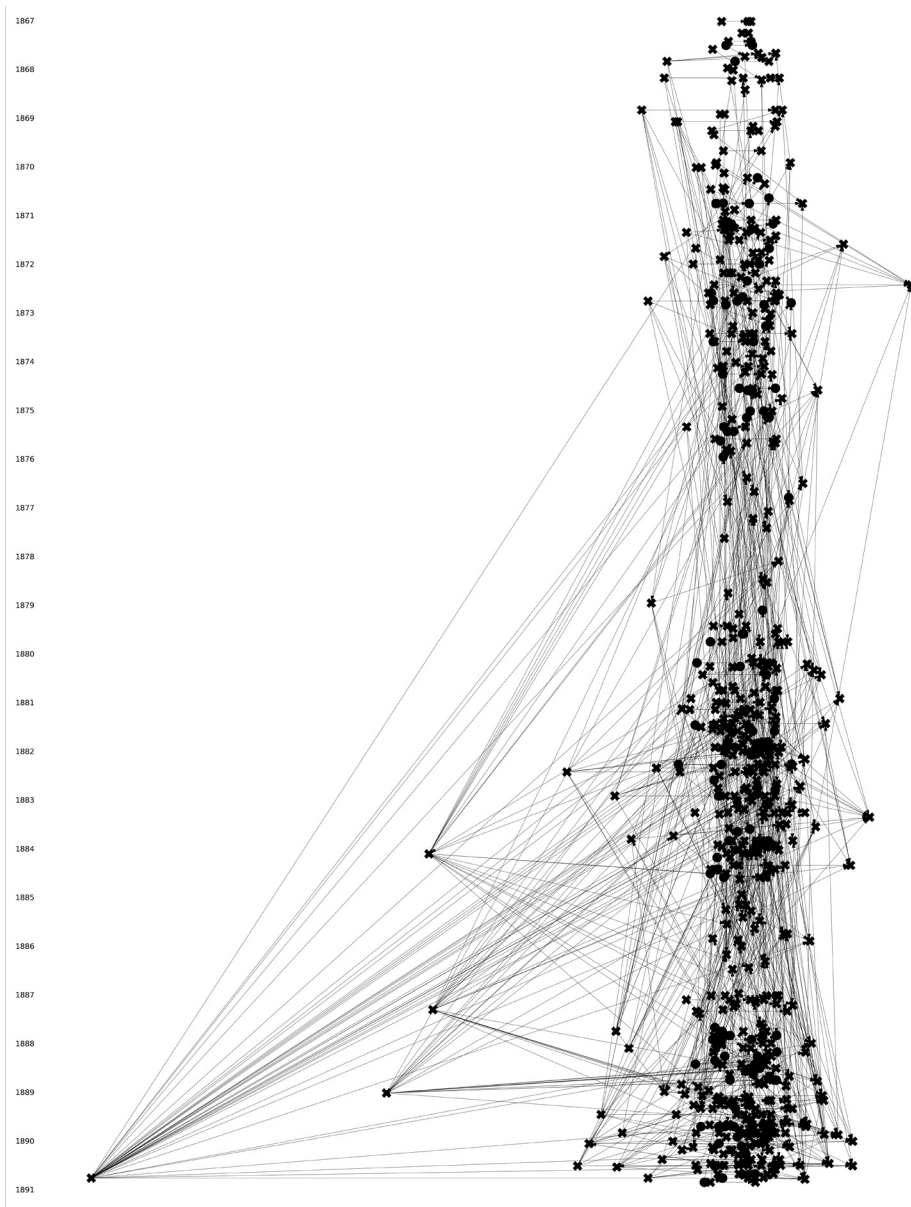
Ehkki sarikaebajaid, sarikaebealuseid ja nende ameteid on võimalik tuvastada ka pelgalt koostatud andmebaasi sagedusanalüüsi kaudu ning kohtulugude lähilugemine annab omakorda hea ettekujutuse kohtusse sattumise asjaoludest, saab kohtulugude põhjal välja joonistuvate suhete kohta ülevaatliku pildi võrgustikuanalüüsi rakendades. Seda seetõttu, et muutub võimalikuks visualiseerida kõiki suhteid samaaegselt, tuvastada hagejate-kostjate klastreid, hinnata võrgustiku tihedust ning kaasata ka ajadimensioon.

Käesolevas töös on võrgustiku mudeliks suunatud graaf, mille tippudeks (ehk punktideks joonisel) on kohtulised ning tippude vahele tõmmatud kaared (jooned) tähistavad isikutevahelisi kohtulugusid. Kaared suunduvad hagejate poolt kostjate poole.

Võrgustike graafid on kujutatud joonistel 6–9. Joonistel 6a, 7a, 8 ja 9 on esitatud nelja valla üldised võrgustikustruktuurid ning joonised 6b ja 7b kahe valla spetsiifilisemad väljavõtted ameti või isiku tasandil, et näitlikustada võrgustike kasutamise võimalusi eri detailsusastmetel.⁵¹ Joonistel on eristatud kohtuliste sugu ning kohtuliste paiknemine horisontaalselt näitab kohtusuhete iseloomu ja intensiivsust: sagedamini kaebaja rollis olevad kohtulised on paigutatud vasakule, sagedamini kostja rollis olevad kohtulised aga paremale.⁵² Jooniste vasakus servas on vertikaalne ajatelg ning iga kohtuline paigutub vertikaalselt temaga seotud esimese ja viimase kohtuloo vahelise perioodi keskossa. Kui kohtuloo osaline sattus kohtusse vaid korra (nagu enamik neist), paigutub ta täpselt kohtuprotokollide dateeringu järgi.

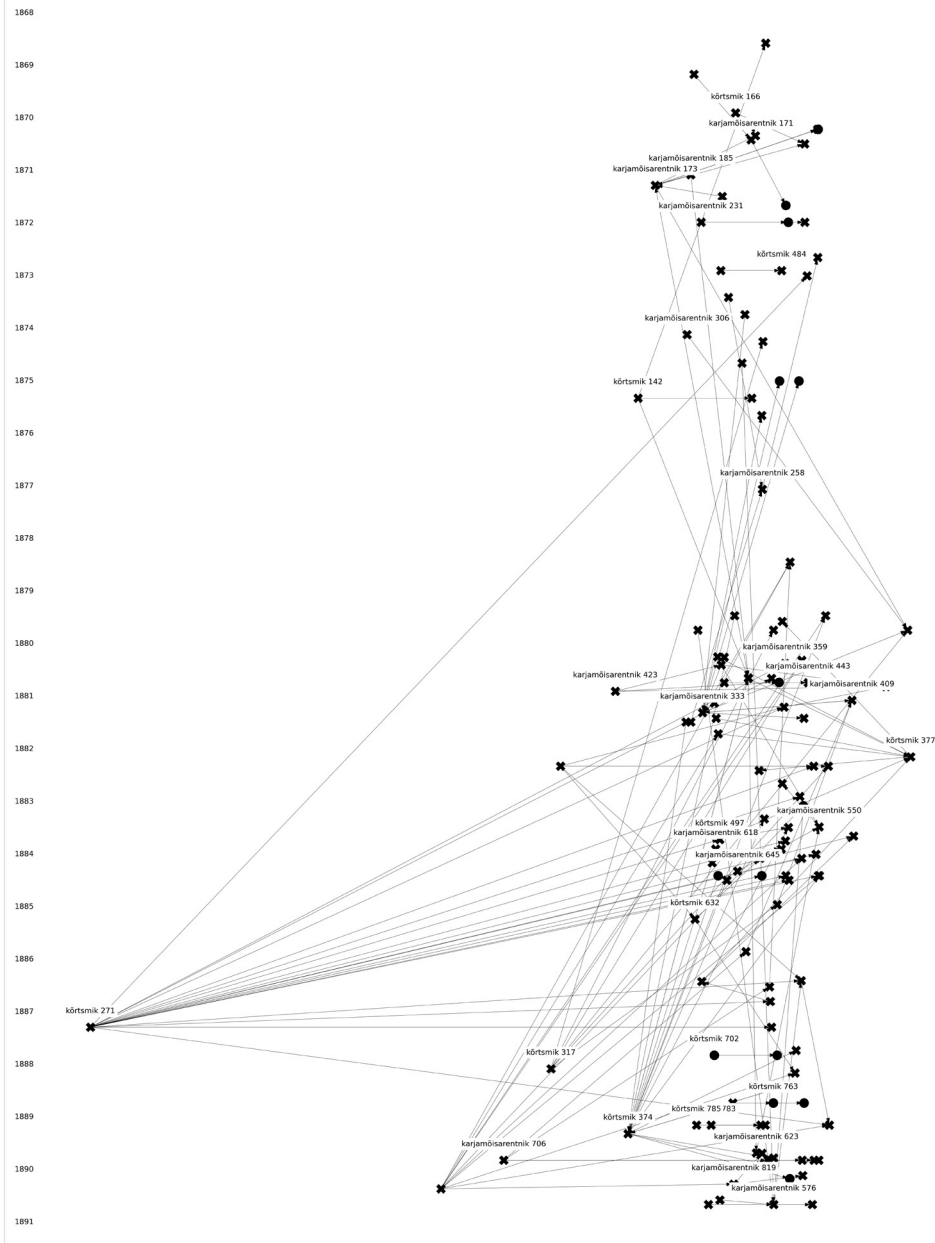
51 Jooniste loomise lähtekood ja jooniste täissuuruses versioonid on saadaval repositooriumis: https://bitbucket.org/utDigifHum/public/src/master/vorgustikuanalyys/vorgustikud_python/ (25.01.2023).

52 Tipu horisontaalse paigutuse joonisel määrab sisenevate ja väljuvate kaarte arv ehk siis see, kui paljude erinevate isikute vastu konkreetne isik hages ning kui palju erinevaid isikuid tema vastu hages. Täheleandmatus, et joonisel 5 toodud hagemissagedus näitab isikuga seotud kohtulugude arvu ning pole seetõttu sama näitaja kui väljuvate kaarte arv graafis (ühe kohtuloo raames võidi hageda mitut isikut).

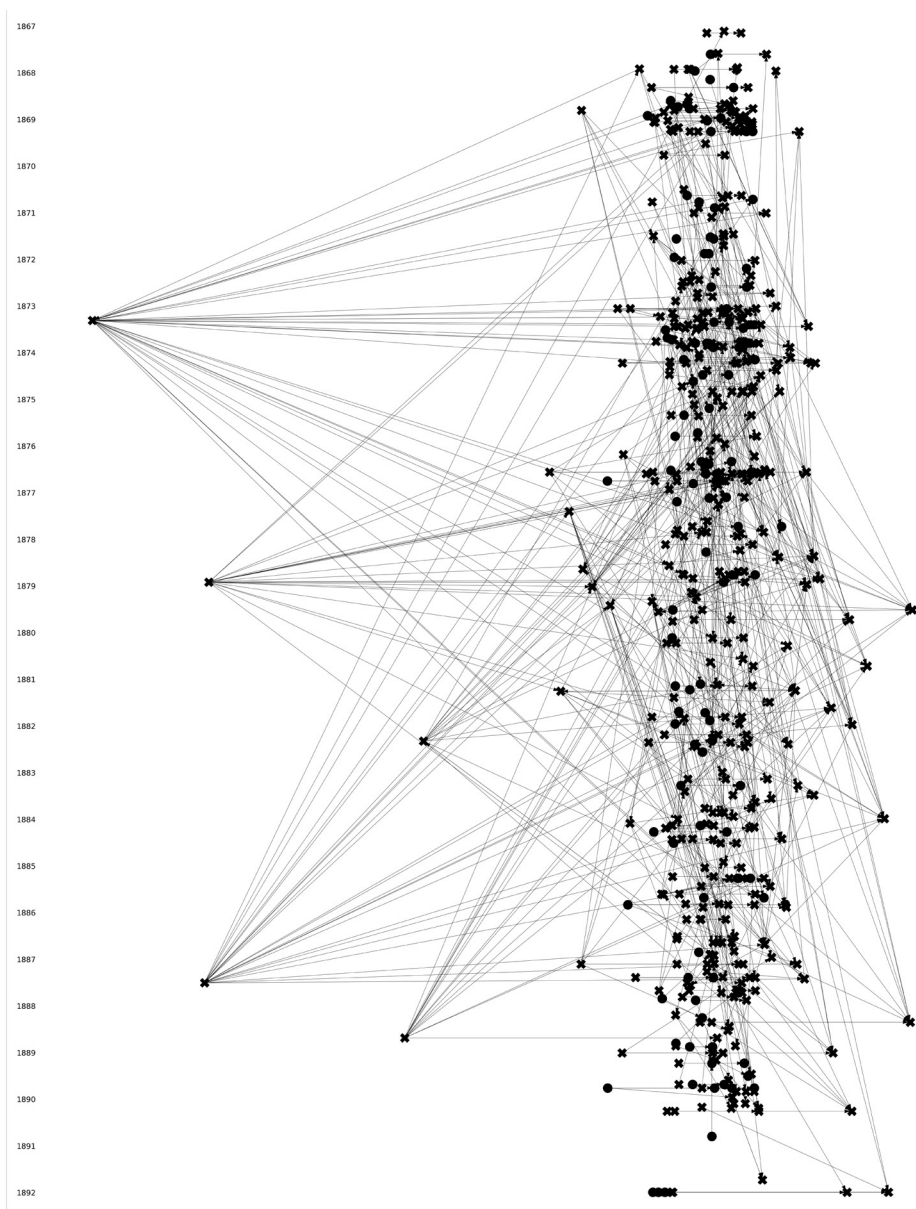

Joonis 6a. Kirna kohtulugude ajagraaf. Graafi tippude tähistused: x – mees, • – naine.

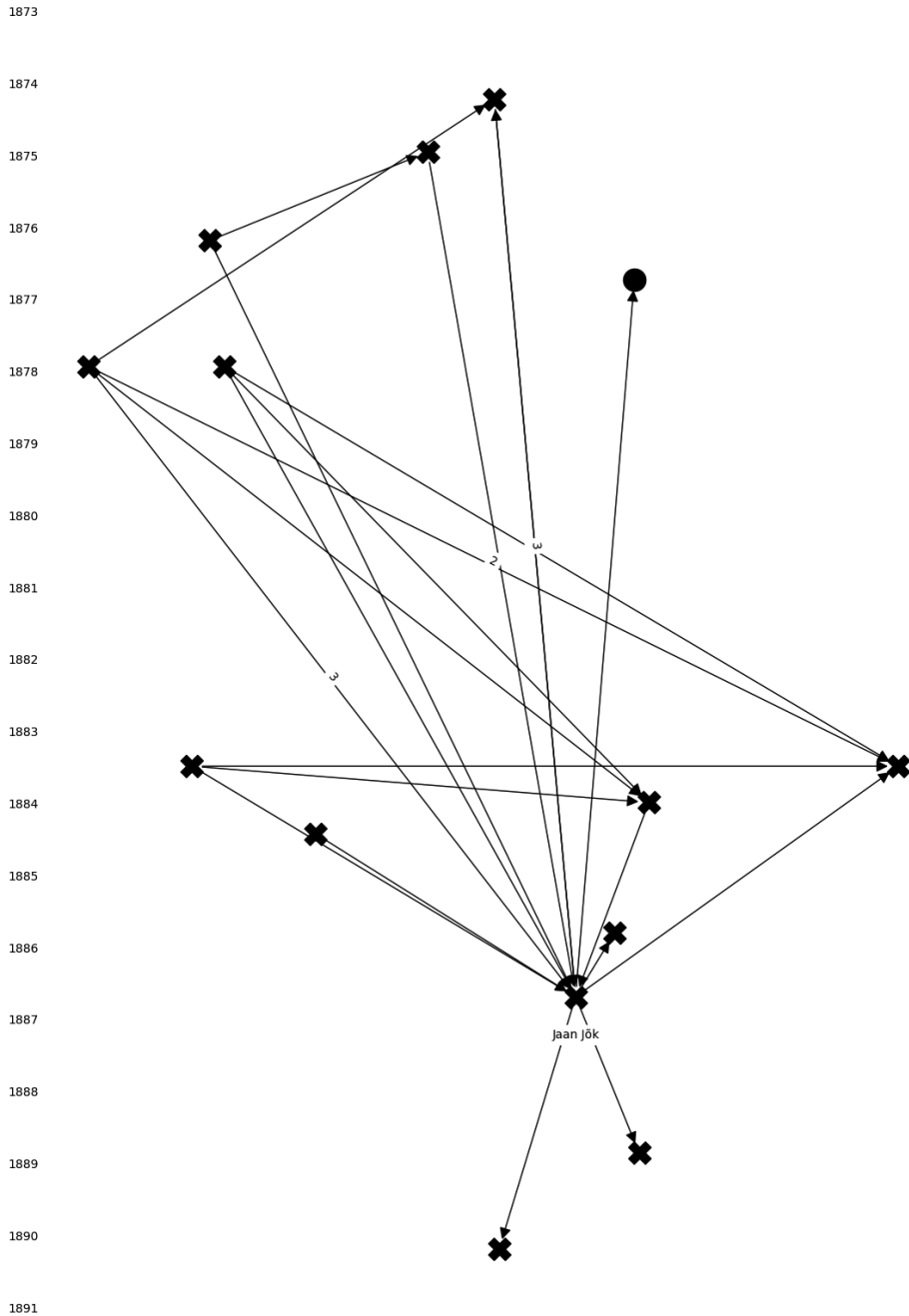
Tippe ühendavad kaared märgivad kohtusuhteid ning tippu horisontaalpaigutus näitab, milline on valdav kohtusuhe: sagedamini kaebaja rollis olevad kohtulised paigutuvad vasakule, sagedamini kostja rollis olevad kohtulised paremale

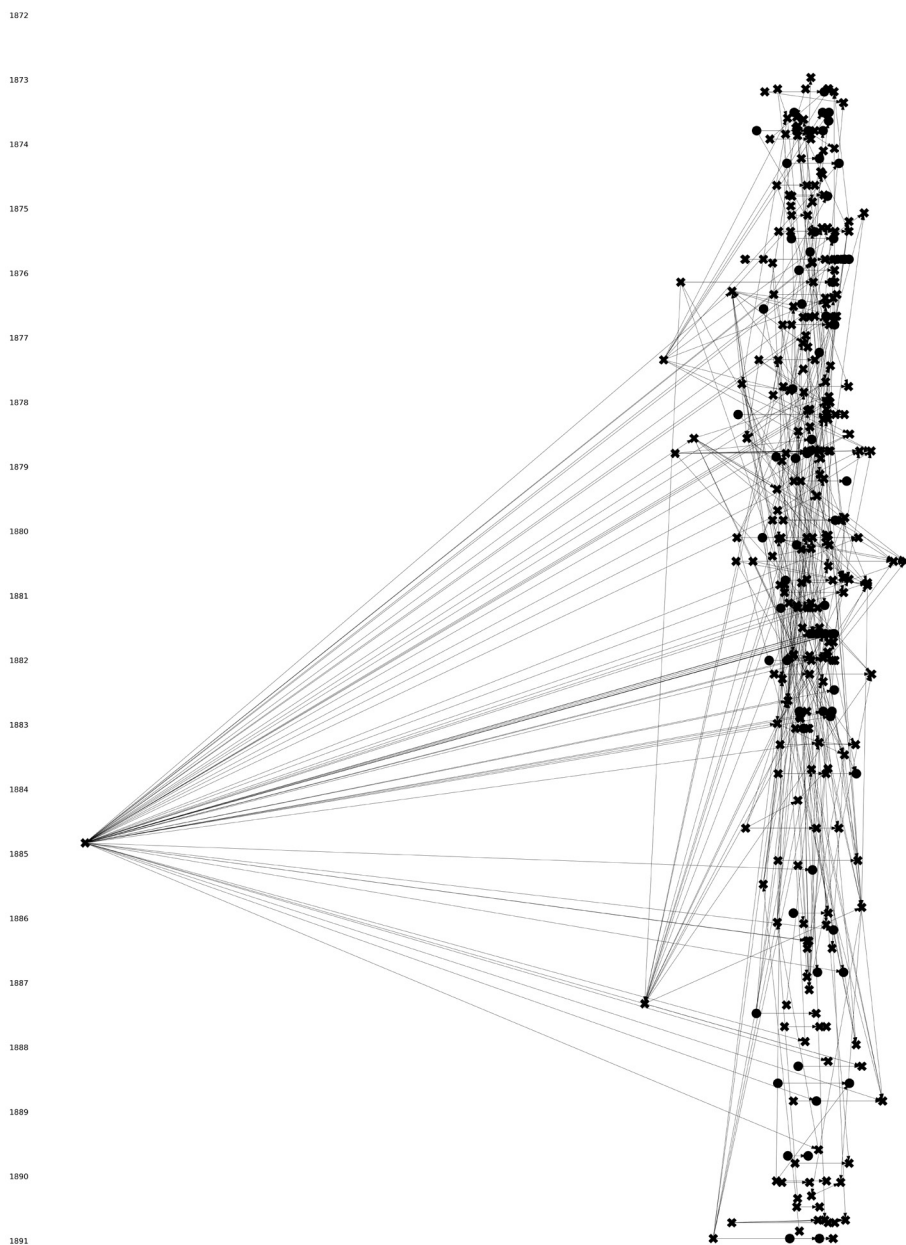
Joonis 6b. Kirna kohtulood: väljavõtte kõrtsmike ja karjamõisa rentnikega seotud kohtulugudest ajagraafil. Graafi tippude tähistused: x – mees, • – naine. Tippe ühendavad kaared märgivad kohtusuhteid ning tipu horisontaalpaigutus näitab, milline on valdav kohtusuhe: sagedamini kaebaja rollis olevad kohtulised paigutuvad vasakule, sagedamini kostja rollis olevad kohtulised paremale

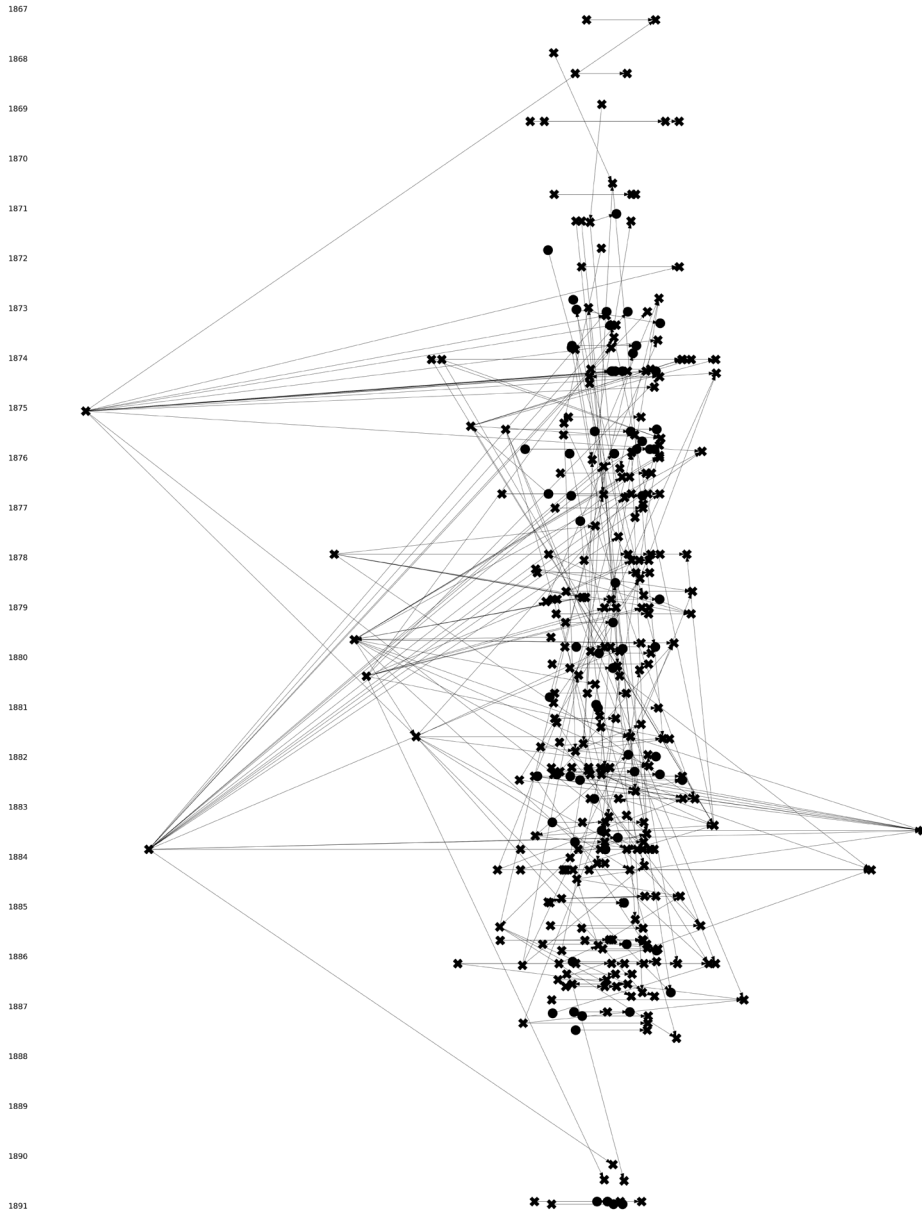
Joonis 7a. Võnnu kohtulugude ajagraaf. Graafi tippude tähistused: x – mees, • – naine. Tippe ühendavad kaared märgivad kohtusuhteid ning tipu horisontaalpaigutus näitab, milline on valdav kohtusuhe: sagedamini kaebaja rollis olevad kohtulised paigutuvad vasakule, sagedamini kostja rollis olevad kohtulised paremale

Joonis 7b. Võnnu kohtulood: väljavõte Jaan Jökiga (kood 1021) seotud kohtulugudest ajagraafil. Graafi tippude tähistused: x – mees, • – naine. Tippe ühendavad kaared märgivad kohtusuhteid (nool kaebaja poolt kostja suunas). Kaare peale märgitud arv tähistab kohtulugude arvu isikute vahel; kui arvu pole, on isikud seotud ainult ühe kohtulooga

Joonis 8. Kilti kohtulugude ajagraaf. Graafi tippude tähistused: x – mees, • – naine. Tippe ühendavad kaared märgivad kohtusuhteid ning tippu horisontaalpaigutus näitab, milline on valdav kohtusuhe: sagedamini kaebaja rollis olevad kohtulised paigutuvad vasakule, sagedamini kostja rollis olevad kohtulised paremale

Joonis 9. Parila kohtulugude ajagraaf. Graafi tippude tähistused: x – mees, ● – naine. Tippe ühendavad kaared märgivad kohtusuhteid ning tipu horisontaalpaigutus näitab, milline on valdav kohtusuhe: sagedamini kaebaja rollis olevad kohtulised paigutuvad vasakule, sagedamini kostja rollis olevad kohtulised paremale

Joonised ilmestavad kujukalt eespool esitatud tõdemust, et enamik kohtulisi sattus kohtusse vaid korra või paar: osalisi tähistavaid sümboleid on joonistel palju, kuid nende horisontaalne paigutus – väheste erandi- tega – on üsna sarnane. Teiseks näeme, et ka talumehed, kes vaadeldaval

ajavahemikul teistest sagedamini hagesid, ei kembelnud alatasa mõne vastumeelse üleaedse või sulasega, vaid eri juhtudel eri isikutega.

Kõigil ajagraafidel on näha, et lugude arv aastati kõikus ja oli valdu, kus sagedus aastatega nii palju ei kasvanud (vt ka joonis 2), et võiks rääkida kohtuskäimise tavapäraseks muutumisest. Seevastu Kirnas (joonis 6a) intensiivistus kohtuskäimine uuritava perioodi teises pooles: alates 1880. aastate algusest on märgata ka joonisel 6b, kus on näha ainult Kirna kõrtsmike ja karjamõisa rentnikega otseselt seotud kohtulood (nende hagemised ja nende vastu hagemised).

Kirnaga on kohtulugude arvu poolest enam-vähem võrreldav Võnnu, ent Võnnu ajagraafil (joonis 7a) on kohtulood (erinevalt Kirnast) võrdlemisi ühtlaselt üle kogu ajaperioodi jaotunud. Võib täheldada ainult mõningast sarikaebaluste suuremat väljajoonistumist alates 1870. aastate lõpust. Võnnu suurim kohtuline oli Jaan Jõk. Jooniselt 7b on näha, et nii nagu ta ise hages eri isikute vastu, kaebasid vallakohtusse ka tema peale eri isikud ja mitmel põhjusel. Samuti sattusid Jaan Jõkiga seotud isikud kohtus käima omavahel.

Kiltsi kohtulugude ajagraafil (joonis 8) joonistub selgelt välja sage sarikaebaja (mõisahärra Karl von Hunnius), kellest eespool juba juttu oli ning kelle algatatud kohtuasjad katavad praktiliselt kogu vaadeldavat perioodi. Kiltsis ei tõuse esile ka sarikaebaluseid, sest võrreldes teiste valdadega oli seal vähem kaebusi.

Kiltsiga on kohtulugude arvu poolest võrreldav Parila vald, mille graafil (joonis 9) joonistuvad välja kaks tipnevat sarikaebajat (koodidega 3044 ja 3018, Parila mõisahärra ja Vanamõisa „isand“ Johan Meedel), kes kahekesi koos täidavad suure osa vaadeldavast perioodist. Sarikaebalused tõusevad esile aga suhteliselt kitsal perioodil 1883–1887. Intensiivsem oli kohtuskäimine perioodil 1873–1888, muudel aegadel oli juhtumeid hõredalt.

Võrgustiku graafi põhjal saab leida nn lokaalse klasterdatuse koefitsiendi (ingl *local clustering coefficient*),⁵³ mis näitab, kui suur osa iga kohtulise naabrusest (ehk kõikidest isikutest, kelle vastu ta hages ja kes tema vastu hagesid) oli ka omavahel kohtusuhetes. Kõrgeim koefitsiendi väärtus on 1, mis märgib seda, et kõik kohtulise naabruses olevad isikud on üksteise vastu hagenud, ning madalaim väärtus 0 tähistab seda, et mitte ükski naabruses olevatest isikutest pole omavahel kohut käinud. Üle kõigi

53 D. J. Watts, S. H. Strogatz. Collective Dynamics of 'Small-world' Networks. – Nature, 1998, 393 (6684), 440–442.

graafi tippude saab leida keskmise lokaalse klasterdatuse koefitsiendi, mis iseloomustab kohtulise naabruskonna ühendatust/tihedust kogu võrgustikus. Meie andmestiku põhjal moodustatud graafe iseloomustab väga madal keskmine lokaalse klasterdatuse koefitsient: kõikides valdades jääb see näitaja alla 0,01 (st keskmiselt alla 1% kohtuloolisest naabrusest omab vastastikuseid hagemisi).⁵⁴

Võrgustike tihedust võib hinnata ka näiteks astmekeskuse (*degree centrality*) ja vahelisuskesksuse (*betweenness centrality*) alusel.⁵⁵ Esimene neist näitab, kui hästi üks kohtuprotokoll osaline teiste protokollides esinenud isikutega on ühendatud. Mida rohkemate isikutega keegi koos kohtus on viibinud, seda suurem on tema astmekeskus. Siinjuures saab eristada sissetulevate suhete (isiku peale hagejate) ja väljaminevate suhete (isiku poolt haigetavate) arvu. Teine mõõdik iseloomustab seda, kui keskne mingi isik võrgustikus on (nt info liikumise, ühistegevuste vm seisukohast). Kõrge vahelisuskesksuse skooriga isik on võrgustikus oluliseks vahemeheks, kes kontrollib, kes ja mis asjus veel (temaga koos) kohtusse satub. Ehkki ka siin ei ole kindlaid lävendeid, mille järgi nende mõõdikute põhjal võrgustikku tihedaks või hõredaks arvata, loetakse sageli tihedateks sellised võrgustikud, milles üle 50%-l osalistest on astmekeskuse väärtus suurem kui võrgustikus keskmiselt (paljud isikud on ühendatud paljude teiste isikutega) ja/või milles vähem kui 5%-l osalistest on vahelisuskesksuse väärtus suurem kui võrgustikus keskmiselt (kohtujuhtumeid ei tingi ainult üksikud sagedased kohtulised ja nende probleemid teiste isikutega). Meie võrgustikugraafide põhjal on astmekeskuse põhjal tihedaim võrgustik Parilas (astmekeskuse skoor on üle keskmise 37,1%-l tippudest/isikutest), seejärel Võnnus (24%), Kirnas (23,4%) ja Kiltis (23%); vahelisuskesksuse põhjal Võnnus (8,7%), Kiltis (9,5%), Parilas (10,4%) ja Kirnas (11%). Vahed on siiski väikesed ja ilmetavad taas kord tõdemust, et kohtulugude põhjal tekkinud võrgustikke ei saa lugeda tihedateks.

Näitajate tõlgendamisel tuleb arvestada, et need on tüüpiliselt kõrged (vahelisuskesksuse puhul madalad) võrgustikes, mis modelleerivad positiivseid sotsiaalseid suhteid (koostöö, tutvused jne), meie andmetes on aga sagedamini tegemist vastandussuhetega. Meile teadaolevalt ei ole sotsiaalse võrgustiku analüüsi kohtulikel vastandussuhetel varem

54 Keskmised lokaalse klasterdatuse koefitsiendi väärtused valdade kaupa: Kirna 0,0064; Kiltis 0,009; Parila 0,0071 ja Võnnu 0,005.

55 R. A. Hanneman, M. Riddle. Introduction to Social Network Methods. University of California, Riverside, Riverside, CA, 2005, 154–163. <http://faculty.ucr.edu/~hanneman/nettext/> (23.01.2023).

rakendatud, seetõttu pole meil ka võrdlusalust võrgustiku tiheduse tege-
likuks hindamiseks.

KOKKUVÕTE

Artiklis kaardistasime nelja Põhja-Eesti valla näitel vallarahva konflikte kohtulugude põhjal. Selgitasime välja hagejate ja kostjate arvu ning keskmise juhtumite arvu mõlemal puhul. Sõltuvalt vallast hages üks isik uuritava perioodil (1867–1891) keskmiselt vähem kui 1,5 korda ja kostis tavaliselt 1,4–1,9 korda. Ehkki enamasti pöörduti kohtusse harva ja juhuslikult, leidus igas vallas ka sagedasemaid kohtuskäijaid ning sel puhul uurisime lähemalt nende staatust ja kohtulugude sisu, mõistmaks, mis võis olla üldisest mustrist eristumise põhjus. Käesoleva artikliga ei soovi me teha geograafiliselt ja ajalisel piiratud materjali pealt üldistusi kogu Eesti kohta, vaid võtsime eesmärgiks näidata, kuidas digimeetodi-
tega saab vallakohtuprotokollidele uut moodi läheneda.

Võrgustikuanalüüsi abil selgitasime välja, et kohtuprotokollidest kooruvate võrgustike struktuurid on pigem hajusad, mis tähendab, et korduvate konfliktide lahendamise asemel tegelesid kohtud pigem üksikjuhtumite ning paljude erinevate hagejate-kostjate paaridega. Võrgustikud võivad küll olla kontsentreeritumad teatud lühematel aja-
perioodidel, mis ühelt poolt võib peegeldada kohtute muutlikku staatust külaühiskonnas, ent teisalt ka aktiivsemate ühiskonnaliikmete lühiajalist esiletõusu kohalikus elus. Kõigis võrgustikes paistavad selgelt silma ka üksikud sarikaebajad, kes sageli olid valla või mõisa esindajad ning figu-
reerisid kohtuprotokollides sel juhul oluliselt pikema perioodi vältel kui üksikud talumeestest korduvhagejad.

Kohtuhagide keskmise sageduse (isiku kohta) ja sarikaebajate väljaselgitamine heidab uut valgust küsimusele, kas 1866. aasta reformi järel muutus vallakohus Eesti küla harjumuspäraseks ja loomulikuks koostisosaks. Seda näikse kinnitavat tõsiasi, et korra-paar hagesid valla-
kohtus paljud mehed. Samuti see, kui lai oli kohtus arutatud teemade ring ja millise kribu-krabu pärast seal kemplemas käidi. Ka naisterahva jaoks polnud vallakohtus õiguse nõutamises midagi iseäralikku ja nad ei käinud seal ainult spetsiifilistes küsimustes, nagu vallaslapsele elatise või endale pärandi kättenõudmine, kihlusest taandumine, vägivaldse abi-
kaasa korralekutsumine vms, vaid enamasti aeti n-ö tavalisi asju – nõuti palga, kahjutasu või laenu tasumist, kaevati halva kohtlemise, vara- või isikuvastaste süütegude üle.

Teisalt oli kohtusse pöördumine talumehe jaoks harv ja eriline sündmus. Valdava enamiku hagejate puhul tuli seda ette kõigest kord või paar veerandsajandi jooksul, millest võib selgelt järeldada, et peaaegu kõik omavahelise suhtlemise häired klaaris vallarahvas ära omakeskis. Aktiivsete hagejatena paistavad silma vaid üksikud n-ö tavalised küla-mehed. Sagedasteks kaebajateks osutusid kas ametiülesandeid täitvad talupojad (valla- või külatalitajad, kohtumehed) või suuremad ettevõtjad, nt mõisamaade (sh karja- ja kõrvalmõisate) rentnikud, kõrtsmikud, poodnikud. Mõnes mahajäänumas maanurgas abistas kohus mõisat talurahva kuulekana hoidmisel ja mõisatööle sundimisel. Huvitaval kombel ei tuvastanud me talumeeste seas ühtki järjekindlat konfliktipaari, kes Andrese ja Pearu kombel teineteisega protsessinuks või protsessimisega oma meelt lahutanuks. Sageli kaebamas käinud üldjuhul ei ajanud kiusu kindlate vihaalustega, vaid pigemini kaebasid eriilmeliste olmetülide lahendamiseks eri isikute peale.

Vallakohtu toimima hakkamine ja omaksvõtt külarahva poolt kulges üle Eesti erinevas tempos. Mõnes Põhja-Eesti väikevallas ei lades-tunud veerandsaja aasta jooksul arhiivi nii palju asjakohast materjali, et seda külaelanike omavahelise maajagamise vaatevinklist uurida saaks. Kohtutel lihtsalt polnud, mida „seletada“. Huvitaval kombel ilmneb kohtulugude arvu kasv aastate jooksul selgelt vaid Kirnas, ülejäänud kolmes uuritud vallas see tendents tugevalt ei väljendu. Uurimist väärrib küsimus, kuidas mõjutas valla suurus kohtu poole pöördumist. Kas suurtes ja üksteisele võõraks jääda võimaldanud valdades oli kaebama minek lihtsam kui aja jooksul sugulus-, tutvus- ja sõprussidemetega läbi-põimitud väikevaldades? Kas migrantil oli lihtsam kaevata kui kohalikul või ei suutnud ta end kohtuväliselt kehtestada ja pidi seetõttu rohkem kohtuuki kulutama? Neile küsimustele vastamiseks tuleb aga astuda sammuke veel kaugemale ja välja selgitada ka isikute eluloolised andmed. Artiklis vaadeldud valdades laekus vallarahva peale väljast kaebusi üsna vähe, kuid ilmselt seletub see mõnel juhul kõrvalise asukohaga. Kiltsi asub aga siiski üsna Haapsalu külje all. Lokaalsed eripärad üle Eesti ja nende põhjused väärivad edaspidi lähemat eritlemist.

Tänuavaldus

Artikkel on valminud projektide EKKD29 „Ajalooste tekstide automaatse analüüsi võimalused Eesti 19. sajandi vallakohtuprotokollide näitel“ ja RHVAJ19647 toel.

WHO WENT TO COURT AGAINST WHOM? ANALYSIS OF RURAL MUNICIPAL COURT RECORDS

Kersti Lust, Siim Orasmaa, Maarja-Liisa Pilvik

The objective of this article is to determine who went to court against whom, how often, and concerning what disputes. The research for the article identified the number of mutual court cases in four rural municipalities in northern Estonia in the period from 1867 to 1891. Personal names found in rural municipal court records were identified to facilitate the article's objective. The rural municipalities of Võnnu, Parila and Kiltsi in Ridala Parish and of Kirna in Türi Parish are examined in this study. Transcribed rural municipal court records in the rural municipal courts crowdsourcing app developed by the Estonian National Archives (<http://www.ra.ee/vallakohtud/>) are the basis for this discussion.

Rural municipal court records have been exploited a great deal in historical research to characterise how rural municipal agencies functioned and developed as well as to explore many ordinary or concealed aspects of village society, but they have not hitherto been used to map out relations between the residents themselves. In addition to describing the relative proportion of mutual court cases and associating those cases with the individual attributes of the litigating parties, such as gender, occupation and origin, network analysis was applied in this research.

The number of ordinary peasants who took their cases to court was high, although it was a rare occasion for them. Over the course of 25 years, court actions were brought at an average rate of less than 1.5 times per plaintiff and court actions were ordinarily responded to at an average rate of 1.4 to 1.9 times per person (i.e. respondent), depending on the rural municipality in question. Interestingly, the number of court cases clearly grew over the years only in Kirna. Such a tendency is not strongly manifested in the other three rural municipalities that were studied. It appears that people in the rural municipalities settled almost all disputes arising from interaction with one another by arriving at agreements out of court.

The most active plaintiffs were the owners of noble manors and sub-manors (G. Hoflage), innkeepers, rural municipal officials and agencies, and a few ordinary farmers, so to say. Lawsuits brought by manor lords and manor overseers were particularly frequent in Parila (12%) and Kiltsi (27%). In such backward places, the court assisted the

manor in keeping the peasants obedient and forcing them to render labour dues to the manor. It turns out that in almost all cases the active plaintiffs did not file their complaints against one and the same negligent or obstinate worker, chronic debtor, or habitual thief. Instead, each time they initiated court action, it was generally against a different individual. We did not identify any one single pair of individuals from among peasants who consistently litigated against one another over an extended period of time, as did Andres and Pearu, the main characters of Anton Hansen Tammsaare's epic novel *Tõde ja õigus* (Truth and Justice). People who frequently filed complaints in court generally did not niggle with a certain particular disliked person, instead they brought lawsuits against different individuals to resolve various kinds of everyday dispute.

In three of the four rural municipalities included in the study, 11 to 14% of the plaintiffs were women, yet in Võnnu the proportion of women was 19%. The proportion of women among defendants was quite similar in all the rural municipalities under consideration, fluctuating between 10 and 15%.

Network analysis verifies that network structures were more diffuse, meaning that instead of settling repeated conflicts, the courts dealt more with single cases and many different pairs of plaintiffs and defendants. The so-called local clustering coefficient shows how large a part of each litigant's neighbourhood (in other words of all individuals against whom the litigant brought court actions and of all individuals who brought court actions against the litigant) engaged in litigation against one another. A very low average local clustering coefficient characterises the graphs drawn up based on our database: in all rural municipalities, this indicator is below 0.01, in other words less than 1% on average of the court action area displays mutual litigation. Thus, it can be said that these are sparse networks, in which the vast majority of members were not in mutual litigation relationships.